

Gewervelden in Nationaal Park Hollandse Duinen

Onder de gewervelde dieren vallen wellicht de meest bekende soortgroepen van het 5000-soortenjaar. Vogels zijn relatief eenvoudig waar te nemen en vaak opvallend in gedrag en uiterlijk en genieten een grote populariteit. Er zijn wel grote verschillen tussen het waarnemen van broedvogels, trekvogels (onder meer zeevogels) en wintergasten. Zoogdieren zijn vaak moeilijk waar te nemen en leven grotendeels in de schemering en in de nacht, maar moeten wel op zeer verschillende wijzen geïnventariseerd te worden. Denk bijvoorbeeld aan vleermuizen en zeezoogdieren. Het aantal amfibieën is beperkt tot zeven soorten en reptielen tot slechts één. Vissen zijn verdeeld over 13 zoetwatersoorten en 31 zeevissen. Al met al zijn er in het 5000-soortenjaar 369 gewervelde soorten (282 vogelsoorten, 38 zoogdieren, 44 vissen, 7 amfibieën en 1 reptiel) waargenomen. De soortgroepen worden hieronder nader toegelicht.

TEKST: KEES MOSTERT

Trefwoorden

5000-soortenjaar, NP Hollandse Duinen, gewervelde diersoorten, vogels, zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen.

Vogels

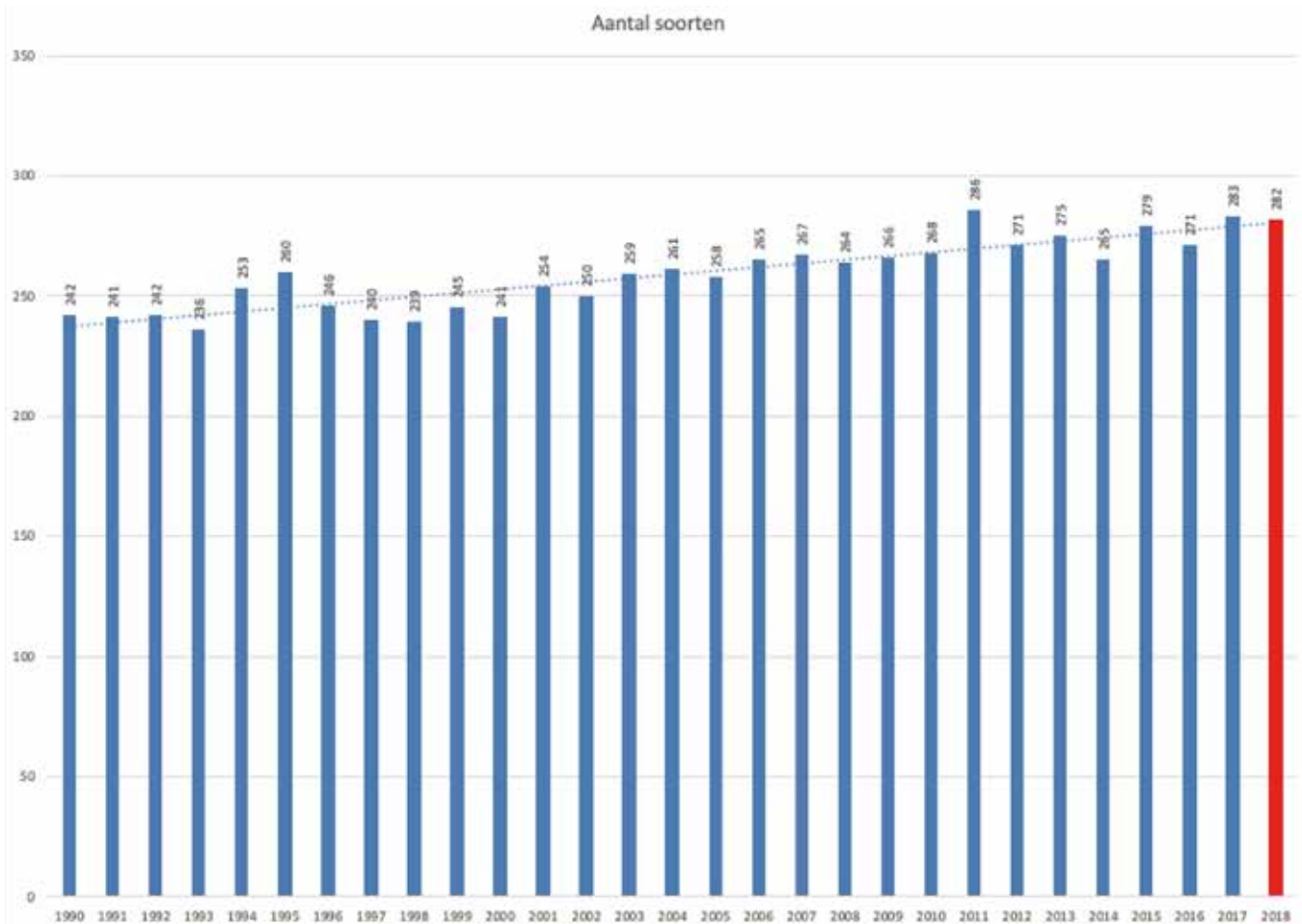
Over vogels zijn al veel gegevens bekend. Zo worden het overgrote deel van de duinen van het NP al vele jaren op broedvogels geïnventariseerd. In de wintermaanden worden met name de waterrijke delen op overwinterende vogels geteld. Er liggen ook

verschillende vogeltelposten langs de kust (zowel zeetrek- als landtrekposten) waar al jarenlang vrijwel dagelijks vogeltrek wordt geteld. In 2018 werden in totaal 282 vogelsoorten vastgesteld. Dit is een bovengemiddeld jaar. Alleen in 2011 en 2017 werden meer vogelsoorten in het

Nationaal Park waargenomen (Fig. 1). Hieronder worden de meest opvallende resultaten bondig weergegeven

Broedvogels en duinsoorten

Er komen jaarlijks ongeveer 115 vogelsoorten tot broeden in het Nationale Park Hollandse Duinen. Een belangrijk aandeel daarvan broedt in het duingebied en de aangrenzende binnenduinbossen. Maar ook in de bebouwde kom en in het landbouwgebied komen soorten tot broeden die in de natuurgebieden weer ontbreken, zoals Gierzwaluw en Gele kwikstaart.

Figuur 1. Aantal waargenomen vogelsoorten per jaar vanaf 1990 in Nationaal Park Hollandse Duinen (bron Waarneming.nl). Er is sprake van een positieve trend, waarbij een belangrijke bijdrage ligt in een toegenomen waarnemersintensiteit en documentatie van waarnemingen door de komst van Waarneming.nl.

Een aantal typische duinsoorten zijn helaas erg schaars geworden of zelfs al verdwenen als broedvogel, zoals Wulp, Zomertortel, Tapuit, Paapje en Kleine barsijs. Daar staat tegenover dat er ook soorten zijn die zich recent hebben gevestigd. Dit geldt onder meer voor de Krooneend, Cetti's zanger en Kerkuil. De Bontbekplevier, terug van weggeweest, heeft gebroed op de Zandmotor. In de jaren zeventig kwam de soort voor het laatst tot broeden op de Van Dixhoordriehoek bij Hoek van Holland. Veel bossoorten doen het goed en zijn zelfs toegenomen. Het gaat dan vooral om soorten als Boomklever en Zwartkop die afhankelijk zijn van het ouder wordende bos of van de ondergroei die steeds nadrukkelijker in de binnenduinrand-

bossen en landgoederen aanwezig is. Soorten als Wielewaal en Fluitervogel zijn juist erg schaars zijn geworden, terwijl de Matkop, een mezensoort die in West-Nederland als broedvogel vrijwel beperkt was tot broekbossen, helemaal is verdwenen.

Trekvogels

Langs de kust van de Hollandse duinen zijn er enkele tientallen telposten waar vogeltrek regelmatig wordt geteld. Bekende voorbeelden zijn onder meer de Vulkaan in het Westduinpark, de Bloedberg bij Monster, Scheveningen (voornamelijk voor zeetrek), Berkheide de Puinhoop bij Katwijk en Noordwijk (voornamelijk zeetrek). Zo werden alleen vanaf de Vulkaan in 2018 al 255 vogelsoorten waargeno-

men (het overgrote deel van de 282 aangetroffen vogelsoorten in het NP in 2018).

In maart waren over de hele maand dagen met sterke vogeltrek, met name tijdens perioden met een zuidoostelijke stroming. Zo werden half maart op meerdere dagen al bijna 70 soorten gezien en op 30 maart zelfs 89 soorten. April was over het algemeen een vrij rustige maand met enkele uitschieters op 4, 6, 7 en 10 en 22 april. In mei vielen de beste trekdagen in perioden met overheersende (noord) oostenwinden. Zoals gewoonlijk waren juni en juli rustige dagen, hoewel er ook dan af en toe vliegbewegingen van vogels werden gemeld.

Op 31 augustus nog voor het eerst weer noemenswaardige soorten en aantallen gemeld. De laatste dagen van september zijn weer spectaculair met op 29 en 30 september tienduizenden trekvogels. Oktober 2018 was een opmerkelijk goede maand voor de trektelposten. Vooral 5, 6 oktober en de periode 10-16 oktober waren dagen met veel vogelsoorten in hoge aantallen. Ook de eerste helft van november kent nog goede dagen. Na 18 november is er geen sprake meer van noemenswaardige landtrek.

Zeevogels

Maar liefst 42 vogelsoorten waren vrijwel uitsluitend boven zee en het strand waargenomen. Een overgroot deel daarvan tijdens de trektijd, maar soms ook overwinterend in grote groepen voor de kust, zoals Roodkeelduiker, Alk en Zeekoet, Drieteenmeeuw en Gent. Tijdens de trektijd gaat het behalve echte zeevogels om soorten als Zilverplevier, Rosse grutto en Grote stern.

Dagen met harde aanlandige wind in het najaar zijn interessant voor het waarnemen van zeevogels zoals zee-duikers, pijlstormvogels, stormvogels, jagers en alkachtigen die dan soms

waar te nemen zijn vanaf de kust. Zulke omstandigheden waren er op 21 en 22 september, 2 en 4 oktober en 23-26 oktober. Op 4 oktober, overigens een dag met een rustige zuidwestenwind, passeerden bijvoorbeeld 54 Grote jagers (Vulkaan). De Kuhls pijlstormvogel, die op 25 oktober in zuidwestelijke richting langs verschillende telposten langs de Nederlandse kust vloog werd die dag ook ter hoogte van Den Haag opgemerkt. Op 9 december passeerde een late Grauwe pijlstormvogel die vanaf vier verschillende zeetrekposten in het NP werd opgemerkt. Op 18 november passeerden 3 Kleine alken en op 10 december nog een Vaal stormvogeltje.

Wintervogels

In de wintermaanden zijn vooral op de duinplassen vele honderden watervogels te vinden, waaronder zwanen, ganzen en eenden. Meestal zijn een of enkele families wilde zwanen aanwezig in de duinplassen of op de graslanden achter de duinstrook. De aantallen overwinteren Krooneenden (Fig. 2) zijn hier fors toegenomen. Waterrallen kunnen in aanzienlijke aantallen overwinteren in de rietkragen. Ook de Roerdomp en de IJsvogel zijn regelmatig gemeld. In de

struwelen is af en toe een Klapkester waargenomen.

Big Day 12 mei 2018

Om de vogellijst een duw in de goede richting te geven werd er op 12 mei een speciale Big Day georganiseerd, waarbij vijf teams binnen het werkgebied van Nationaal Park Hollandse Duinen probeerden zoveel mogelijk vogelsoorten waar te nemen tussen 6 en 18 uur. Per team werden tussen de 102 en 124 vogelsoorten (door het winnende vogelteam van Katwijk) gezien en gezamenlijk maar liefst een aantal van 142 vogelsoorten, ongeveer de helft van de 282 vogelsoorten in het hele jaar. De echte bijzonderheden voor die dag waren Ruigpootbuizerd, Bijeneter en een Balkankwikstaart op Lentevreugd bij Wassenaar.

Schaarse en zeldzame soorten

Veel aandacht gaat uit naar schaarse en zeldzame vogelsoorten. In het kader van het 5000-soortenjaar een niet onbelangrijk onderdeel. Er zijn enkele tientallen schaarse tot zeldzame vogelsoorten waargenomen, waarvan het overgrote deel betrekking heeft op waarnemingen tijdens de trekperiodes. Opvallende soorten waren bijvoorbeeld Porseleinhoen, Kwartelkoning,

Figuur 2. Krooneenden, Meijendel 22 januari 2016. Foto Kees Mostert.

Figuur 3. Grijswangdwerglijster, november 2018, Den Haag. Foto Vincent van der Spek.

Strandplevier, Temmincks strandloper, Nachtzwaluw, Grauwe klauwier en Frater. Tot de echte mega's behoren de eerder genoemde Kuhls pijlstormvogel en Balkankwikstaart (tweede geval voor Nederland en nieuw voor het Nationaal Park), Vale Gierzwaluw op 14 oktober langs de Vulkan en op 15 november over de Puinhoop bij Katwijk (nieuw voor het Nationaal Park) een Grijswangdwerglijster die in november verzwakt werd gevonden in Den Haag (nieuw voor Nederland!) (Fig. 3) en twee vangsten van Witstuitbarmsijs op 7 januari en 9 november op de ringbaan in Meijendel.

Zoogdieren

Inventarisatie

Zoogdieren bestaan uit zeer uiteenlopende families, die allemaal op hun eigen manier geïnventariseerd dienen te worden. Veel zoogdieren leven verborgen en laten zich maar weinig zien en zijn bovendien vooral actief in de schemering of in de nacht.

Er werden in 2018 in totaal 38 zoogdiersoorten vastgesteld. Enkele soorten daarvan zijn vooral vastgesteld door middel van zichtwaarnemingen. Het gaat om soorten als Konijn, Haas, Ree en Vos en meer in het binnenduinegebied ook Egel en Eekhoorn, terwijl van de Mol overal sporen zijn te vinden. Deze zeven soorten herbergen ruim 90% van alle binnengekomen zoogdierwaarnemingen. De andere soorten zoogdieren zijn te verdelen over kleine zoogdieren, roofdieren, vleermuizen en zeezoogdieren.

Kleine zoogdieren

Om kleine zoogdieren te inventariseren is het gebruikelijk om inloopvallen te plaatsen zodat deze gevangen kunnen worden. Het is echter effectiever om uilenballen te analyseren. De schedelresten van de gevangen prooien kunnen op naam worden gebracht, waardoor je niet alleen zicht hebt op het aantal soorten maar ook op het aantal per soort. De uilenballen van Kerkuil en Bosuil zijn hiervoor het meest geschikt omdat zij in principe alle soorten vangen en eten. Beide methoden zijn toegepast in Nationaal Park Hollandse Duinen.

Door middel van inloopvallen werden soorten als Huiszwaluw, Rosse woelmuis, Veldmuis en Bosmuis gevangen. De meest opmerkelijke betrof een vangst van een Aardmuis in Meijendel, tamelijk ver buiten zijn bekende verspreidingsgebied. Van de Dwergmuis zijn enkele nestjes gevonden in Vallei Meijendel en de Kikkerberg.

Er werden vier partijen braakballen van kerkuilen verzameld en geanalyseerd. De partijen uit het duingebied zijn afkomstig uit de Watertoren, boerderij Meijendel en Berkheide. Het bijzondere aan deze partijen is dat kerkuilen tot nu toe nog maar zelden zich hebben gevestigd in het duingebied. Er werden in deze partijen in totaal 3240 prooidieren geplozen verdeeld over elf soorten

kleine zoogdieren. Het stapelvoedsel wordt gevormd door de Huiszwaluw (39%), Veldmuis (28%) en Bosmuis (17%), gezamenlijk goed voor 84%. De aangetroffen percentages van de Boszwaluw in de uilenballen in het duingebied zijn echter buitengewoon laag (2 tot 3%). De Rosse woelmuis is opvallend goed vertegenwoordigd met 9%. De Waterszwaluw, Dwergmuis, Woelrat en Bruine rat zijn opvallend schaars en werden alleen in de uilenballen van Berkheide aangetroffen. Het is aannemelijk dat deze afkomstig zijn uit het rietmoeras in Lentevreugd. De Veldmuis is in aanzienlijk lagere percentages aanwezig in het duingebied dan het landelijke gemiddelde. Dit gaat vooral om de partij die in Meijendel is verzameld, namelijk 9%, terwijl de partijen gezamenlijk ook een laag percentage opleveren van gemiddeld 28%. Er is ongetwijfeld een relatie tussen het tegenwoordig zo schaarse voorkomen van veldmuisjagers als Torenvalk en Ransuil in het duingebied en het lage percentage veldmuizen in de uilenballen. Andere factoren zullen ook een rol spelen, zoals de komst van andere predatoren en de verbossing en verstruiking over langere termijn.

Roofdieren

Het overgrote deel van de roofdiermeldingen heeft betrekking op de Vos. Deze werd 612 keer gemeld in 2018. De kleine roofdieren zijn erg schaars. Zo werden van de Bunzing slechts vier waarnemingen gedaan, waarvan er drie betrekking hebben op verkeersslachtoffers. De Hermelijn werd ook vier keer waargenomen, waarvan drie meldingen in de Raaphorsterpolder en slechts een in het duingebied bij Wassenaar. De Wezel is iets vaker gezien, namelijk 13 meldingen waarvan de meesten in het duingebied.

De Boomarter werd 14 keer gemeld waarvan de meeste waarnemingen betrekking hebben op het duingebied tussen Den Haag en Noordwijk. Drie

Figuur 4. Meervleermuis, Staelduinse Bos, Hoek van Holland. Foto Kees Mostert.

meldingen hadden betrekking op verkeerslachtoffers. Op 19 augustus werd er ook een Steenmarter gemeld in het Haagse Bos.

Vleermuizen

Er werden 10 soorten vleermuizen aangetroffen in Nationaal Park Hollandse Duinen. In de zomermaanden is de Gewone dwergvleermuis de meest talrijke soort, gevolgd door de Ruige dwergvleermuis in het najaar. In de binnenduinsondossen zijn tientallen kraamkolonies aanwezig van boom bewonende soorten als Watervleermuis, Rosse vleermuis en Grootoorvleermuis. Veel van deze dieren vliegen naar de duinplassen om er te foerageren. Dit geldt ook voor de Laatvlieger, hoewel deze soort vooral in gebouwen in de bebouwde kom voorkomt. De Kleine dwergvleermuis werd alleen gehoord bij het landgoed Voorlinden.

In de bunkers uit de Tweede Wereldoorlog overwinteren jaarlijks enkele duizenden vleermuizen. Deze worden eenmaal per jaar geteld. Het overgrote deel bestaat uit Watervleermuizen en Meervleermuizen (Fig. 4). Voor laatst-

genoemde soort zijn de bunkers in dit gebied de belangrijkste bekende overwinteringsplaats in Nederland. Er overwinteren ook vele tientallen Baardvleermuizen en Grootoorvleermuizen en jaarlijks enkele Franjestaarten. De laatste jaren is ook een solitaire overwinterende Vale vleermuis aanwezig, een zeldzame soort die buiten Limburg nauwelijks voorkomt in Nederland. In het binnenduingebied zijn in de landgoederen ook enkele winterobjecten bekend, zoals enkele ijskelders, ook goed voor enkele honderden overwinterende vleermuizen, waaronder opvallend veel Baardvleermuizen.

Zeezoogdieren

Er werden in 2018 vijf soorten zeezoogdieren waargenomen langs de kust van het NP. Heel bijzonder was de aanwezigheid van een Bultrug (mogelijk zelfs twee) voor de kust van het Westduinpark en Scheveningen in de periode van 4 november tot en met 10 december. In deze periode werd de Bultrug maar liefst op 24 dagen gemeld. Vooral van 6-11 en 17-18 november werd de walvis door heel veel mensen gezien en gemeld. Daarna werd de soort nog

drie keer gemeld, namelijk op 1 en 25 december en vervolgens nog op 10 januari 2019.

De Gewone zeehond, Grijs zeehond en de Bruinvis zijn regelmatig te zien langs de kust. De Bruinvis werd in 2018 op 93 dagen gemeld van de kust van het NP. Vooral in de periode oktober tot en met december zijn er veel meldingen (op 50 dagen), wellicht ook door de extra belangstelling voor de aanwezige Bultrug in deze periode. Het hoogste gemelde aantal betrof 10 exemplaren op 21 november bij de Scheveningse havenhoofden. Hier werd ook de zeldzame Klappmuts, een Arctische zeehond, eenmaal gevonden op 11 augustus 2018.

Amfibieën en reptielen

Het aantal soorten amfibieën en reptielen is beperkt in het NP Hollandse Duinen. Er komen zeven soorten amfibieën en twee soorten reptielen voor.

Soorten als Kleine watersalamander (Fig 5.), Gewone pad, Meerkikker en Bruine kikker komen wijdverbreid voor en zijn voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor het aantal amfibieënwaarnemingen. Ook de Rugstreeppad heeft een ruime verspreiding en komt overal voor waar geschikte duinplassen en vochtige duinvalleien voorradig zijn. Het voorkomen van de Kamsalamander is bijzonder en beperkt tot enkele duinplassen. Er werden enkele waarnemingen gedaan tussen en 9 maart en 20 april. De Boomkikker is vrij recent uitgezet en voor het eerst in 2003 gemeld in het duingebied. De laatste jaren heeft de soort zich sterk uitgebreid. Vrijwel alle waarnemingen komen van de duinplassen en vochtige duinvalleien in Meijndel en Berkheide.

De enige van oorsprong voorkomende reptiel, de Zandhagedis, komt vrij veel voor in de Hollandse duinen (296 meldingen), in tegenstelling tot de

*Figuur 5. Kleine watersalamander Staelduinse Bos, Hoek van Holland.
Foto Kees Mostert.*

duingebieden op de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden waar de soort grotendeels ontbreekt. De waarnemingen hebben betrekking op de periode 25 maart tot en met 3 oktober. Van de Hazelworm zijn er twee meldingen. Het gaat om een verkeerslachtoffer bij de Wassenaarse Slag op 28 mei en een zichtwaarneming (met foto) in de Noordduinen bij Noordwijk op 4 juni. De dieren

zijn ooit losgelaten, evenals ook bij de uitheemse Stierslang het geval is. Waarschijnlijk zijn deze dieren hier uitgezet door een hobbyist.

Vissen

Er zijn in 2018 totaal 43 vissoorten aangetroffen in Nationaal Park Hollandse Duinen. Het overgrote deel daarvan heeft betrekking op zeevissen (30 soorten).

Figuur 6. Tarbot 18 mei 2018 op het strand van Katwijk. Foto Casper Zuyderduyn.

Zoetwatervissen

Het aantal zoetwatervissen is beperkt tot 13 soorten. Uit de waarnemingen blijkt dat er maar op zeer beperkte schaal is gezocht naar zoetwatervissen. Het gaat hier overwegend om een gering aantal meldingen van algemene soorten als Baars, Snoek, Paling, Karper sp., Tiendoornige stekelbaars, Driedoornige stekelbaars, Blankvoorn, Ruisvoorn, Brasem en Zeelt, terwijl van Kleine modderkruiper, Bittervoorn en Vetje maar één melding is gedaan. Vrijwel alle meldingen van Paling komen overigens uit de Binnenwatering van Katwijk, waar de trek van de jonge glasaaltjes richting het zoete water ieder voorjaar door vrijwilligers van het Hoogheemraadschap van Rijnland wordt gemonitord.

Zeevissen

Meldingen van zeevissen zijn voornamelijk gebaseerd op vangsten in het kustgebied en vondsten langs het strand. Er werden 30 soorten zeevissen vastgesteld. De meeste meldingen hebben betrekking op Hondshaai, Stekelrog en Gevlekte rog. Het gaat hier zonder uitzondering om vondsten van eieren op het strand. Meer frequente meldingen van soorten als Bot, Schol, Kabelkauw, Wijting, Zeebaars, Schar, Tong, Tarbot (Fig. 6), Brakwatergrondel, Grote zeenaald, Zeedonderpad en Haring zijn vooral gebaseerd op vangsten en vondsten.

De overige 15 soorten werden incidenteel aangetroffen en hebben betrekking op Zandspiering, Ansjovis, Steenbolk, Vijfdradige meun, Diklipharder, Dwergtong, Harnasmannetje, Slakdolf, Puitaal, Pitvis, Dikkopje, Golfrog (eikapsel), Zeestekelbaars en Slijmvis.

*Kees Mostert
Kmos@xs4all.nl*